

seria
BEZDROŻA
CLASSIC

Bezdroża

Bajkał

Morze Syberii

Mistrzowska
ochrona **ERGO**
HESTIA®

Autorzy przewodnika: Maja Walczak-Kowalska, Wojciech Kowalski

Dziękujemy też autorom uzupełnień, uwag i relacji, które pozwoliły wzbogacić poprzednie oraz niniejsze wydania przewodnika: Robertowi Dejtrowskiemu, Marcelowi Kwaśniakowi, Karolinie Kwiecień, Mateuszowi Olszowemu, Stanisławowi Pagaczowi, Julii Witczuk, Włodzimierzowi Witczukowi, Łukaszowi Wordliczkowi, Marcinowi Zalewskiemu, Dominice Zarębie i Maciejowi Żemojtelowi

Aktualizacja: Mateusz Olszowy

Redaktor prowadzący: Maciej Żemojtel

Redakcja: Gabriela Niemiec (tekst), Krzysztof Bzowski (mapy)

Opracowanie kartograficzne: Jan Leja

Źródło pochodzenia danych kartograficznych:

© OpenStreetMap contributors; www.opendatacommons.org/licenses/odbl

Zdjęcie na okładce: © pranodhm | Depositphotos.com

Opieka techniczna: Katarzyna Leja

Skład: Jan Szczurek

Projekt okładki: hotmedia Jan Paluch

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Wszystkie znaki występujące w tekście są zastrzeżonymi znakami firmowymi bądź towarowymi ich właścicieli. Autorzy oraz wydawnictwo Helion dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autorzy oraz wydawnictwo Helion nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Wydawnictwo Helion

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel.: 32 2309863

e-mail: redakcja@bezdroza.pl

księgarnia internetowa: <http://bezdroza.pl>

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres:

<http://bezdroza.pl/user/opinie/?bebaj5>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Wydanie V

ISBN: 978-83-283-4055-8

Copyright © Helion, 2018

- **Kup książkę**
- **Poleć książkę**
- **Oceń książkę**
- **Księgarnia internetowa**
- **Lubię to!**
- **Nasza społeczność**

Maja Walczak-Kowalska
Wojciech Kowalski

Bajkał

Morze Syberii

*Pisano o Bajkale wiersze i rozprawy naukowe.
Powstały o nim legendy, nazywano go Morzem,
i to Morzem Świętym. Zachwycano się
jego majestatem, tajemniczością i lękano się
ich równocześnie. Ale najciekawsze jest to,
że wszystkie określenia są słuszne.*

Ludwik Bazylow

Kup książkę

Poleć książkę

Niezbędnik turysty

zawsze pod ręką

Polskie placówki dyplomatyczne

Konsulat Generalny RP, Irkuck 664003,
ul. Suche Batora 18 (róg ul. Marksa), II p.;

☎ +7 3952 288010; ✉ irkuck.kg.sekretariat@msz.gov.pl; 🕒 pn.–pt. 9.00–17.00.

Uwaga! Przyjęcia interesantów w sprawach konsularnych (w tym wizowych): pn.–pt. 10.00–12.00. W sprawach pilnych (zgon, zatrzymanie, wypadki) całodobowy dyżur telefoniczny: ☎ +7 9643 575 559.

Strefa czasowa

Różnica czasu między Irkuckiem a Moskwą wynosi 5 godz., a między Irkuckiem a Polską – 6 godz. latem lub 7 godz. zimą. W Irkucku obowiązuje strefa czasowa UTC+8.

Uwaga! Na dworcach i lotniskach obowiązuje czas moskiewski.

Przelicznik walut

Obowiązującą walutą w Rosji jest rosyjski rubel (RUB). W 2017 r. za 100 RUB trzeba było zapłacić średnio 6 PLN.

Ważne telefony

Służba ratunkowa: **01** lub **101**

Policja: **02** lub **102**

Pogotowie: **03** lub **103**

Wszystkie nagłe zajścia (pożar, wyciek gazu, wypadek, napad i in.) można zgłaszać pod numerem 01 (101). W Rosji działa również ogólny numer alarmowy ☎ 112.

Numery kierunkowe

Do Polski: **+48**

Do Rosji: **+7**

Do Irkucka: **+7 3902**

Przepisy drogowe

- Polskie prawo jazdy jest honorowane, ale warto przetłumaczyć dokument na język rosyjski. Obowiązuje zielona karta; dodatkowe ubezpieczenie komunikacyjne OC jest zalecane, ale nie jest obowiązkowe.
- Dozwolona prędkość dla samochodu osobowego: 60 km/godz. na obszarze zabudowanym, 90 km/godz. poza obszarem zabudowanym oraz 110 km/godz. na autostradzie.
- Obowiązuje nakaz używania świateł mijania przez cały rok.
- Zaleca się tankowanie na sprawdzonych, markowych stacjach benzynowych, zwłaszcza na prowincji.

Kup książkę

Poleć książkę

- Stan lokalnych dróg w rejonie Bajkału pozostawia wiele do życzenia, bardzo często nawierzchnia jest szutrowa, a jedyny pewny transport to samochód z napędem na cztery koła (zwłaszcza na wyspie Olchon).

Zagrożenia

- Zagrożenie przestępczością pospolitą w rejonie Przybajkala nie jest większe niż w Polsce czy innych krajach europejskich.
- Kierowcy powinni zachować szczególną ostrożność na drogach lokalnych ze względu na stan dróg, szybką jazdę rosyjskich kierowców i zwierzęta wbiegające na jezdnię.
- Zagrożeniem mogą być niebezpieczne psy oraz niedźwiedzie. Tych ostatnich jest na Przybajkale naprawdę sporo, ale są to zwierzęta bardzo płochliwe i jeśli nie zostaną sprowokowane, raczej nic nam nie grozi. Warto jednak mieć ze sobą petardy hukowe lub gwizdek.

Przydatne zwroty

1 adin, adna, adno	7 sjem
2 dwa, dwie	8 wośjem
3 tri	9 dziewiac
4 czetyrie	10 diesjat
5 pjac	100 sto
6 szesc	1000 tysjaczia

Tak / nie .....Da / niet
 Dzień dobry..... Dobryj dień / Zdrastwujcie
 Dobry wieczór .....Dobryj wieczier
 Do widzenia.....Da swidanja
 Dobranoc..... Spakojnaj noći
 Dziękuję/ Przepraszam ..... Spasiba/ Izwinicie
 Nie rozumiem.....Ja nie panimaju
 Ile to kosztuje?.....Skolka eta stoit?
 Pomocy!.....Pamagicie!

Kup książkę

Turystyczny savoir-vivre

- Do cerkwi, kościołów i meczetów należy wchodzić z zakrytymi ramionami, w spodniach lub spódnicach za kolana. W przypadku meczetów trzeba też bezwzględnie zdjąć buty, kobiety zaś powinny mieć nakrycie na głowę. Należy także wyłączyć telefony komórkowe.
- W daczach poruszamy się, obchodząc świątynię dookoła zgodnie z ruchem wskazówek zegara. Na zewnątrz okrążamy świątynię po trasie wyznaczonej przez młynki modlitewne.
- Wchodząc do cerkwi lub daczanu, należy zdjąć nakrycie głowy. Obowiązuje także zakaz fotografowania (w świątyniach buddyjskich) i używania flesza (w cerkwiach).
- Mieszkańcy Przybajkala są bardzo gościnni i niejednokrotnie zaoferują nam nocleg bądź będą chcieli podzielić się jedzeniem czy alkoholem. Odmowa nie jest mile widziana, ale pamiętajmy, by nie nadużywać gościnności gospodarzy. Warto mieć przy sobie drobne prezenty, by móc się w ten sposób odwdziżyć.
- Mieszkańcy rejonów nadbajkalskich mało angażują się w sprawy polityczne, jeśli jednak nie znamy swoich rozmówców, niektórych tematów lepiej nie poruszać. Możemy do nich zaliczyć: konflikt na Ukrainie, wojnę w Gruzji, udział Rosji w II wojnie światowej i politykę zagraniczną.

Elektryczność

Napięcie prądu w gniazdkach to 220 V, a częstotliwość 50 Hz. Wtyczki również są takie jak w Polsce (typ C i F), zatem przejściówki są zbędne.

Poleć książkę

Zobacz koniecznie

1 Irkuck

Irkuck, nazywany często Paryżem Syberii i bramą Przybajkala, to nieformalna stolica Syberii Wschodniej. Właśnie tutaj koncentruje się życie kulturalne i zawodowe mieszkańców regionu. To także najlepszy punkt wypadowy dla tych, którzy chcą odwiedzić inne ciekawe miejsca Przybajkala. Irkuck zachwyca niską drewnianą zabudową. Najstarsze domy liczą sobie przeszło 200 lat i pamiętają czasy dekabrystów. Obecnie miasto dynamicznie się rozwija, ale na próżno szukać tu drapaczy chmur – nową dzielnicę, 130. Kwartal, zbudowano na wzór tradycyjnych drewnianych chat. Mieszkańcy Irkucka tworzą wielonarodowościowy tygiel, w którym oprócz rdzennych Buriatów i Rosjan znajdziemy imigrantów z byłych republik radzieckich, Chin i Mongolii. Więcej zob. s. 82.

2 Listwianka

Jedyny nadbajkalski „kurort”. Jej początek wyznacza malownicze ujście Angary z Bajkału ze słynnym Szaman-Kamieniem wystającym ponad powierzchnię wody. Wieś rozciąga się na ok. 5 km wzdłuż brzegu jeziora. Znajdują się tu największy w Rosji teleskop solarny oraz Muzeum Bajkalskie. Ze względu na to, że Listwianka położona jest zaledwie godzinę drogi od Irkucka, jest zdecydowanie najczęściej odwiedzanym przez turystów miejscem nad Bajkałem. Tłumy odwiedzających rekompensuje widok na ujście Angary z Kamienia Czerskiego (na szczyt można wjechać kolejką). Warto dać Listwiance szansę, zwłaszcza poza sezonem, kiedy na powrót staje się oazą spokoju. Więcej zob. s. 102.

3 Zatoka Piaszczysta

Odcięta od świata zewnętrznego, dostępna tylko drogą wodną „Riwiera Syberyjska” oferuje jedne z najpiękniejszych widoków nad całym Bajkałem. Zatoka Piaszczysta to jedno z niewielu miejsc, gdzie możemy podziwiać tzw. kroczące sosny – drzewa, których systemy korzenne zostały odsłonięte przez wiatr i wystają 1–1,5 m ponad powierzchnię ziemi. Nie lada atrakcją może być także nocleg w zabytkowej drewnianej turbazie. Więcej zob. s. 99.

4 Olchon

Największa wyspa na Bajkale, święte miejsce wyznawców szamanizmu i przez to owiane od stuleci tajemnicą. Głównym miejscem kultu jest skała Szamanka, uważana za biegun siły duchowej. Wyspa rozciąga się na ponad 70 km i oferuje niezapomniane, bardzo zróżnicowane widoki. Jej „stolicą” jest Chużyr, który szybko się rozrasta, choć jego główna arteria – szeroka i niewybrukowana, jak wszystkie drogi na Olchonie – sprawia, że możemy się tu poczuć jak na „Dzikim Wschodzie”. Warto zażyć kąpeli w bani nad samym brzegiem jeziora lub wykupić lot awionetką nad wyspą. Więcej zob. s. 144.

5 Dolina Tunkińska

Monumentalna dolina górnego Irkutu wcinająca się głęboko w góry rosyjsko-mongolskiego pogranicza. Znajdziemy tu wspaniałe górskie krajobrazy, lasy i tundrowe płaskowyzę, jeziora, wodospady i mokradła, wody mineralne i źródła termalne (przy których działają niewielkie uzdrowiska), a także buriackie wioski i miejsca kultu. W dolinie można zarówno odpocząć, jak i wybrać się na krótsze lub wielodniowe trasy trekkingowe prowadzące przez dzikie, bezludne tereny – łatwe lub poważniejsze, jak wyprawa na najwyższy szczyt Sajanów i całej Syberii Wschodniej **Munku-Sardyk** (3491 m n.p.m.). Jedną z ciekawszych miejscowości w dolinie jest **Arszan** – sanatorium u podnóża Góry Miłości (Pik Lubwi) w paśmie Tunkińskich Golców. Więcej zob. s. 108.

6 Kolej Krugobajkalska

Ten fragment transsyberyjskiej magistrali jest obecnie praktycznie nieużywany, jednak wielu uważa go za najbardziej malowniczy. Odcinek pomiędzy Portem Bajkał a Sludianką liczy ok. 84 km i biegnie samym brzegiem Bajkału. Na trasie znajdują się liczne tunele i mosty. Podróż możemy odbyć pociągiem lokalnym lub specjalnym parowym składem turystycznym. Najwięcej wrażeń zapewni jednak piesza wędrówka wzdłuż torów – szlak stał się na tyle popularny wśród turystów, że po drodze wybudowano kilka baz turystycznych. Więcej zob. s. 124.

7 Półwysep Święty Nos

Naprzeciw wyspy Olchon, na wschodnim wybrzeżu Bajkału znajduje się największy jego półwysep. Święty Nos był kiedyś wyspą, obecnie zaś połączony jest z lądem wąskim, 30-kilometrowym przesmykiem, wzdłuż którego możemy obserwować ośnieżone szczyty Gór Barguzińskich. Niemal cały półwysep znajduje się na obszarze dziewiczego i bardzo urozmaiconego pod względem ukształtowania terenu Zabajkalskiego Parku Narodowego. Najlepszy widok na Święty Nos rozpościera się ze szczytu Glinki. Odwiedzając półwysep, warto udać się do gorących źródeł w Zatoce Żmijowej i na Wyspy Uszkanie, które jako siedlisko upodobały sobie bajkalskie nerpy. Więcej zob. s. 152.

8 Dacan Iwołgiński

Centrum buddyzmu w Rosji. Miejsce o niezbyt długiej historii (zgodę na budowę buriackiego ośrodka kultu wydał Józef Stalin tuż po II wojnie światowej), jednak o niezwykłej mocy duchowej. Kompleks tworzą cztery świątynie (wraz z małą architekturą – stupami i młynkami modlitewnymi; jest tu też święte drzewo *bodhi*), znajduje się tu też muzeum sztuki buddyjskiej. Więcej zob. s. 137.

Przybajkale południowo- -wschodnie

Między miejscowościami Wydrino i Tanchoj Kolej Transsyberyjska przekracza granicę Republiki Buriacji. Jej stolicą jest Ułan Ude, centrum przemysłowe i kulturalne zachodniego Zabajkale. Działa tu kilka teatrów, muzeów i szkół wyższych, znajdują się interesujące obiekty architektoniczne i zabytki. Ułan Ude to także ważny węzeł komunikacyjny – można podróżować stąd na północ: w kierunku półwyspu Święty Nos i Gór Barguzińskich, na wschód w kierunku Czyty i na południe, wzdłuż starego Szlaku Herbacianego do Mongolii i Chin.

Osoby pasjonujące się etnografią powinny obowiązkowo odwiedzić rozległy skansen położony na północ od Ułan Ude. Inne atrakcje kulturowe tej części Zabajkale to dacany, święte miejsca szamańskie (np. góra Bujan-Tugad koło Iwołgińska) i wieś starowierców. Dla miłośników ornitologii dużym przeżyciem będzie wycieczka do delty Selengi, do będącego siedliskiem wielu gatunków ptaków Rezerwatu Kabańskiego.

Wycieczki górskie są możliwe przede wszystkim we wschodniej części gór Chamar Daban – ich najciekawsze partie (razem z najwyższym w tym rejonie Sochorem) obejmuje Rezerwat Bajkalski.

- ✦ **Iwołgińsk** (s. 137) – jego perłą jest dacan, unikatowy kompleks architektoniczny będący centrum buddyzmu w Rosji i siedzibą zwierzchnika lamaizmu rosyjskiego
- ✦ **Kiachta** (s. 139) – historyczna osada handlowa, która zachowała swoją tradycyjną zabudowę; do odwiedzin zachęca także Muzeum Krajoznawcze im. W. Obruczewa, jedno z najstarszych na Syberii i Dalekim Wschodzie
- ✦ **Rezerwat Bajkalski** (s. 128) – najwyższy masyw centralnej części gór Chamar Daban, oferujący wiele ciekawych tras i ścieżek
- ✦ **Rezerwat Kabański** (s. 135) – dzika i malownicza delta Selengi, ostoja wielu gatunków ptaków
- ✦ **Ułan Ude** (s. 130) – stolica Republiki Buriacji oraz jej centrum przemysłowe i kulturalne; ciekawe zabytki, m.in. sobór Hodegetrii, czyli najstarsza murowana budowla w Buriacji, wiele muzeów i teatrów, a także interesujące okolice

Rezerwat Bajkalski

➤ **Mapy:** *Atlas Chamar Daban 1 : 200 000, Atlas Pri-bajkale 1 : 200 000, Atlas Irkutsk – Czita 1 : 200 000.*

➤ **Przydatne:** namiot, race odstraszające niedźwiedzie.

Głównym punktem wypadowym na teren rezerwatu jest wieś **TANCHOJ**. Na obszarze chronionym można przebywać jedynie po uzyskaniu zezwolenia dyrekcji i uiszczeniu opłaty. Godne polecenia są wyprawy z przewodnikiem. Za dodatkową opłatą rezerwat zapewnia transport do podnóża gór.

Siedziba **dyrekcji rezerwatu** mieści się obecnie w parterowym budynku przy stacji kolejowej, obok poczty (dawny budynek, wszystkie zbiory, dokumentację i muzeum strawił pożar w 2001 r.). Warto dowiedzieć się, czy istnieje możliwość przenocowania u jednego z pracowników rezerwatu. Innym wariantem jest rozbicie namiotów we wskazanym przez dyrekcję miejscu, najlepiej w którymś podwórku lub na polanie w lesie, za wsią. Należy unikać rozbijania i zostawiania

namiotów w sąsiedztwie domostw – mieszkańcy Tanchoj raczej nie są przychylni ani rezerwatowi, ani jego gościom.

We wsi, obok dworca kolejowego, działają **pensjonat Centralny** (ul. Centralnaja 7), nieduży **bazar** i **sklepy spożywcze**. Inne sklepy można znaleźć także w miejscowościach **Pieriejomnaja**, **Miszycha** oraz **WYDRINO**, gdzie działa także zaniebdany, poradziecki **hotel** (cena 500 rub. od osoby) oraz kilka **pensjonatów**, np. **Bielośnieżka** (ul. Szkolnaja 7). We wszystkich miejscowościach bez problemu znajdziemy skromny **nocleg u miejscowych**, średnia cena nie powinna przekraczać 300 rub.

Tuż za wioską Wydrino, przy drodze prowadzącej nad Bajkał znajduje się opuszczony **obóz pracy i dawne więzienie**. Obiekt jest dobrze zachowany, w dalszym ciągu stoją tu baraki więźniów i wieże strażników, a także **cerkiew**. Jeśli wierzyć mieszkańcom, placówka została zamknięta zaledwie kilka lat temu.

Oprócz poniższych, w skrócie opisanych tras w Rezerwacie Bajkalskim jest wiele innych znakowanych ścieżek, które

Suszone omule czekają na nabywcę

© EIf+1 | Depositphotos.com

Polskie powstanie na Zabajkalu

W 1866 r. polscy zesłańcy zaczęli budować **Wokółbajkalską Drogę Kołową**, nazywaną **Mongolskim Traktem**, która prowadziła z Irkucka przez Płaskowyż Olchiński, wieś Kultuk, wzdłuż południowego brzegu Bajkału i Selengi aż do Kiachty. W nocy z 24 na 25 czerwca 1866 r. Polacy rozpoczęli jedno z najbardziej znanych na Syberii powstań, nazywane polskim powstaniem na Zabajkalu.

12 lipca 2003 r. odsłonięto pomnik ku ich czci – można go zobaczyć we wsi Miszycha, u ujścia rzeki Miszycha do Bajkału, w połowie drogi między osadami Tanchoj i Babuszkin.

prowadzą od jednego zimowia do kolejnego, np. wzdłuż rzek Miszycha i Wydrino. Szczegółowych informacji udzielają pracownicy rezerwatu.

Dojazd

Do Rezerwatu Bajkalskiego najwygodniej dojechać pociągiem podmiejskim Sludianka–Babuszkin do stacji Tanchoj. Pociąg kursuje dwa razy na dobę: rano i po południu. Ponadto przez Tanchoj codziennie przejeżdża kilka pociągów dalekobieżnych z Irkucka (cena 300 rub.). Inną możliwością jest dojazd nocnym pociągiem pasażerskim Irkuck–Nauszki lub Nauszki–Irkuck (z Ułan Ude) albo autobusem jadącym przez Tanchoj z Ułan Ude lub Irkucka.

Trasa 9.

Jezioro Czarne

Tanchoj – dolina rzeki Pieriejomnaja – Jezioro Czarne – Tanchoj

Czas przejścia: 4–5 dni; stopień trudności: średni; długość trasy: ok. 50 km

Trasa prowadzi w pobliżu najwyższej części gór, ze szczytami **Rassocha** (2151 m n.p.m.) i **Sochor** (2316 m n.p.m.). Jest dość

ekskluzywna jak na syberyjskie warunki. Przez większą część drogi ścieżka jest wyraźna i znakowana zaciosami na drzewach. Zimowia są częste (można wyruszyć bez namiotu), a przez rzeki i strumienie przerzucono kładki. Uwaga! Wyruszając na tę trasę, należy pamiętać, że po długotrwałych deszczach poziom rzeki wzrasta i na jakiś czas odcina powrót z zimowia Rassocha.

- **Przydatne:** namiot, race odstrasżające niedźwiedzie.
- **Dojazd:** pociągami podmiejskim Sludianka–Babuszkin do stacji Rieczka Pieriejomnaja.

Z osady Tanchoj do ujścia rzeki Pieriejomnaja jest 4 km. W górę rzeki prowadzi początkowo szeroka droga. Po kolejnych 6 km (1 godz.) mija się niebieską bramę – granicę rezerwatu. Cały czas należy trzymać się brzegu rzeki. Na 2. kilometrze od granicy położone jest **zimowie Talcy**. Za nim trzeba odszukać kładkę przez rzekę. Po godzinie docieramy do kolejnego **zimowia Szum**, położonego na 6. kilometrze. Na pryzkach mieści się tu sześć osób. Za zimowiem ponownie przechodzimy przez kładkę i po ok. 500 m dochodzimy do bardzo ładnego miejsca – skalnej ściany i szmaragdowej głębokiej jamy w korycie rzeki. Od zimowia Szum droga jest trudniejsza, ścieżka prowadzi na zmianę w górę i w dół, czasem po kamieniach na brzegu rzeki. Potrzeba 2 godz. marszu, by dotrzeć do **zimowia Rassocha**, położonego przy ujściu potoku o tej samej nazwie (12 km). Do następnego zimowia są kolejne 2 godz. marszu, z licznymi podejściami i zejściami. Po ok. 3,5 km ścieżka dochodzi do miejsca widłowego spotkania dwóch strumieni. Jeszcze 500 m wzdłuż **strumienia Nemskij Klucz** i docieramy do **zimowia** o tej samej nazwie (16 km). Tu na ławach

Kup książkę

Poleć książkę

zmieszczą się cztery osoby, na podłodze dodatkowo dwie. Dalej droga robi się trudniejsza, pojawiają się miejsca, gdzie łatwo zgubić szlak. Na dojście do Jeziora Czarnego potrzeba przynajmniej 4 godz. Przez ponad połowę drogi zaciosy na drzewach są dobrze widoczne. Problem pojawia się, gdy ścieżka niknie na rozległej łące – wtedy należy kierować się lekko w prawo i przejść ok. 1 km.

W oddali widać rzadki las z zaciosami na drzewach. Stąd do zimowia nad jeziorem jest najwyżej pół godziny marszu nieoznaczonym szlakiem – trzeba iść wzdłuż rzeki. Zimowie przy **Jeziorze Czarnym** (ok. 1000 m n.p.m.) to dobra baza wypadowa w wyższe partie gór.

Ułan Ude

🏠 430,5 tys.

Stolica Republiki Buriacji leży na wschód od jeziora Bajkał, przy ujściu Udy do Selengi, 456 km od Irkucka (na 5640. kilometrze szlaku Kolei Transsyberyjskiej). Miasto wygląda zupełnie inaczej niż Irkuck – wydaje się bardziej zadbane, czyste i zielone. Jego niezaprzeczalnym symbolem stała się największa na świecie kamienna głowa Lenina, która wprawia w oszołomienie każdego turystę.

Buriaci to jedynie 21,4% ogólnej liczby mieszkańców Ułan Ude, większość – 73,1% – stanowią Rosjanie, 2,6% to Ukraińcy, 0,8% Tatarzy, a 2,1% pozostałe narodowości.

Polska „Nadzieja”

Od 1993 r. w Ułan Ude działa Stowarzyszenie Polskie „Nadzieja”, które liczy ok. 200 członków. W mieście mieszka ok. 400 Polaków, a prawie 1000 mieszkańców ma polskie pochodzenie.

Pierwszy pociąg

Gdy w prasie ukazały się pierwsze wiadomości o budowie Kolei Transsyberyjskiej, rada miejska uznała, że należy dolożyć wszelkich starań, by trasę poprowadzono przez Wierchniudińsk – w przeciwnym razie miasto runie i przemieni się w żalosną, zapadłą wioskę... Pierwszy pociąg przyjechał do Wierchniudińska 15 sierpnia 1899 r.

Historia

W tym miejscu w 1666 r. Kozacy założyli zimowisko Udinskoje, które od 1689 r. funkcjonowało jako twierdza Wierchniudińska. Było to jedno z ważniejszych miejsc na Wielkim Szlaku Herbacianym między Irkuckiem a Kiachtą. Wierchniudińsk otrzymał prawa miejskie w 1690 r., ale większego znaczenia nabrał dopiero w XIX w., kiedy stał się ważnym ośrodkiem handlu z Chinami. W 1923 r. został stolicą Buriacko-Mongolskiej ASRR. Obecną nazwę nadano miastu w 1934 r.

Do 1987 r. Ułan Ude było właściwie nieznanie i niedostępne dla turystów – ze względu na działające tu **zakłady lotnicze** władze zamknęły miasto przed światem. Dziś jest ważnym węzłem komunikacyjnym oraz głównym ośrodkiem kulturalnym

Śmigłowce z Buriacji

Śmigłowiec Mi-8 wraz ze swoimi ulepszonymi wersjami Mi-17 i Mi-171 to najpopularniejszy średni śmigłowiec transportowy w kilkudziesięciu krajach świata. Prototyp został oddany do użytku w 1961 r., a jego produkcja seryjna kontynuowana jest do dziś. W Polsce lata 38 śmigłowców Mi-8 (5 w wersji VIP). W grudniu 2003 r. miała miejsce głośna katastrofa śmigłowca Mi-8, którym leciał premier Leszek Miller.

Kup książkę

Poleć książkę

i przemysłowym Buriacji – działają tu cztery szkoły wyższe (na których kształci się ok. 20 tys. osób), kilka muzeów, pięć teatrów, opera i filharmonia. W mieście funkcjonuje ponad 100 zakładów przemysłowych, w zakładach lotniczych montowany jest jeden z najnowocześniejszych samolotów szturmowych świata, SU-39, a także śmigłowce transportowe Mi-8 (zob. ramka).

Warto zobaczyć

W Ułan Ude trzeba zobaczyć największy „**pomnik**” **Lenina** na świecie – jego gigantyczną, 10-metrową głowę wznoszącą się nad centralnym punktem miasta, czyli placem Sowietów. Do obejrzenia jest także wiele interesujących zabytków architektonicznych.

Sobór Hodegetrii

Śnieżnobiały **sobór Hodegetrii** (ul. Nabierieżnaja), pamiątka architektury syberyjskiego baroku, został wybudowany w latach 1741–85. Jest najstarszą budowlą murowaną na terenie Buriacji. W 1928 r. sobór zamknięto, w 1935 r. budynek przekazano muzeum narodowemu, a dopiero w 1996 r. zaczęto go restaurować.

Dacan Bagsza

Interesujący, nowo wybudowany **dacan Bagsza** (ul. Strielieckaja 1) stoi na wzgórzu, z którego możemy podziwiać panoramę Ułan Ude. Znajduje się tu także pięciometrowy posąg Buddy.

Do dacanu dojedziemy marszrutką nr 97 z placu Sowietów (należy wysiąść na ostatnim przystanku).

Inne ciekawe miejsca

Warto przyjrzeć się także **domom kupiec-kim** przy ulicy Lenina. Innym ciekawym zabytkiem architektonicznym jest **cerkiew**

Kup książkę

Świętej Trójcy (ul. Kujbysziewa) z 1809 r. Różne style **budownictwa drewnianego** widać w najstarszej części miasta, położonej na południe od ulicy Kirowa.

Informacja turystyczna

Ułan Ude nie ma miejskiego biura informacji turystycznej, jednak wiele przydatnych informacji znajduje się na stronie portalu turystycznego urzędu miasta: www.uustravel.ru (także po ang.).

Pomocą, udzielaniem informacji, rezerwacją biletów i noclegów oraz organizacją wycieczek zajmują się **biura turystyczne: Buriat-Intour** (w hotelu Bajkał; ul. Erbanowa 12; +7 3012 216954; <http://buriatintour.ru>, bintur@yandex.ru) oraz **Naran Tour** (w hotelu Buriacja; ul. Kommunističeskaja 47; <https://www.baikalnaran.com>; m.in. wycieczki do wiosek starowierców i Doliny Barguzińskiej).

Komunikacja

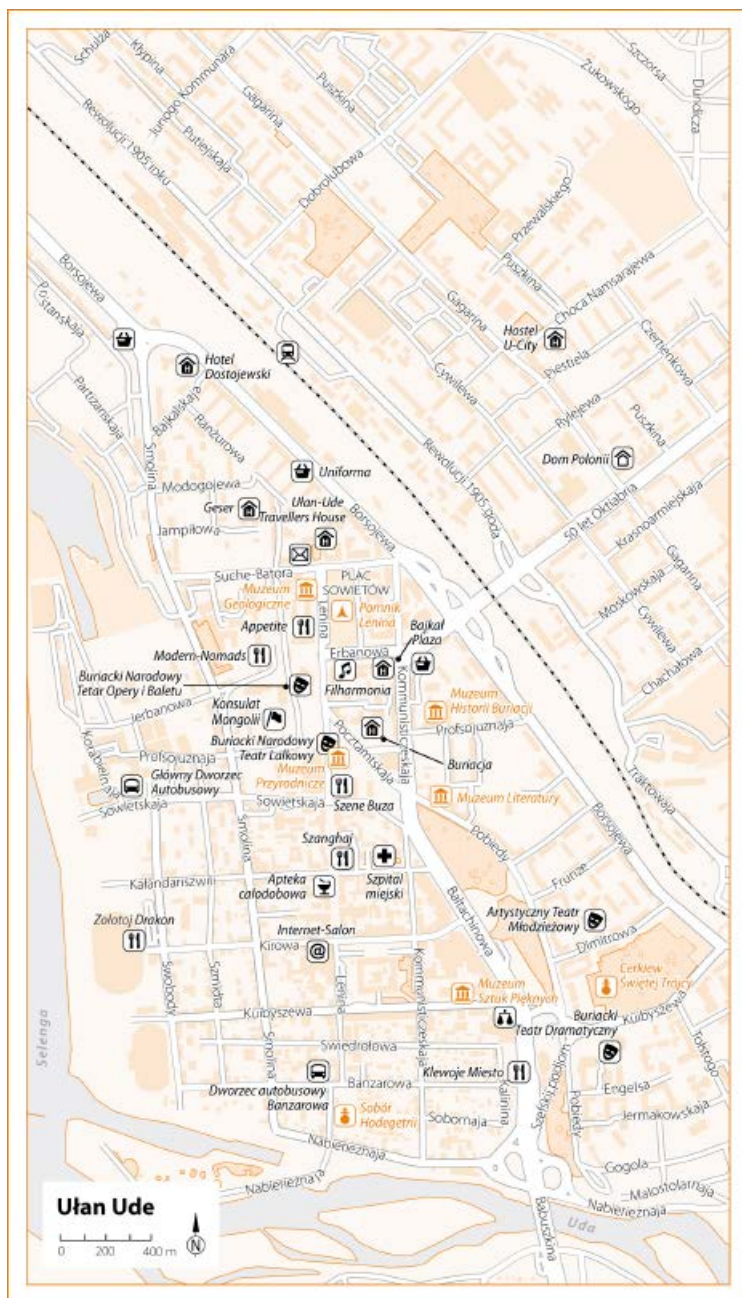
Do Ułan Ude najwygodniej dojechać **Koleją Transsyberyjską** z Irkucka – pociąg jeździ kilka razy na dobę, podróż trwa ok. 8 godz. (bilet na pociąg *plackartnyj* od 700 rub., na pociąg *kupiejnyj* 1200–1500 rub.); **autobus** z dworca autobusowego w Irkucku kursuje codziennie (408 km): czas podróży to ok. 7,5 godz., cena biletu – ok. 1000 rub.

Lotnisko w Ułan Ude (12 km na zachód od centrum; www.airportbaikal.ru; dojazd autobusem i marszrutką nr 28, 55 oraz 77 z placu Sowietów) oferuje połączenia z Irkuckiem (lot ok. 1 godz.; cena najtańszego biletu w jedną stronę w 2017 r. ok. 3000 rub.), Moskwą (czas lotu ok. 6 godz.; średnia cena biletu w jedną stronę w 2017 r. ok. 10 000 rub., poza sezonem 7000 rub.), Niżneangarskiem (cena biletu w jedną stronę ok. 6500 rub.), Nowosybirskiem i wieloma innymi miastami w Rosji, a także za granicą (m.in. Pekinem, Seulem czy Ułan Bator).

Centralna **kasa przedprzedaży biletów lotniczych**, ul. Erbanowa 14; oddział **linii S7**, ul. Suche-Batora 63; +7 3012 226781; www.s7.ru; pn.–pt. 9.00–19.00.

Główny dworzec autobusowy (ul. Sowietskaja 1; dojazd autobusem nr 7) oferuje m.in. kursy do Ust'-Barguzina i dalej do Barguzina (codziennie kilka kursów rano i po południu, ostatni o 15.00; cena biletu 600 rub., czas podróży 5 godz.). Do Kiachty kilka razy

Poleć książkę

Muzea i teatry Ułan Ude

- **Muzeum Przyrodnicze**, ul. Lenina 46; 🕒 śr.–nd. 10.00–18.00. Ekspozycja prezentuje faunę i florę Buriacji, a także historię geologiczną Bajkału i jego okolic.
- **Muzeum Historii Buriacji**, ul. Profsojuznaja 29; 🕒 wt.–nd. 10.00–17.30. Zgromadzono w nim obiekty związane z historią, religią i kulturą Przybajkala. Zbiory obejmują tradycyjne stroje, ikony i przedmioty codziennego użytku Buriatów. Unikatowym eksponatem jest atlas medycyny tybetańskiej.
- **Muzeum Literatry**, ul. Sowietskaja 25; 🕒 wt.–sb. 10.00–18.00. Mieści się w drewnianym domu z 1847 r. Zgromadzono tu stare fotografie, książki, manuskrypty buddyjskie, a wśród nich 108-tomową *Księgę Pieśni* (*Atsagat Ganzur*).
- **Muzeum Sztuk Pięknych**, ul. Kujbysziewa 29; 🕒 wt.–nd. 10.00–17.00. Zmienna ekspozycja przedstawia malarstwo buriackie, sztukę buddyjską, tradycyjne rzemiosło Buriatów.
- **Muzeum Geologiczne**, ul. Lenina 59; 🕒 wt. i pt. 10.00–16.00.
- **Muzeum Buriackiego Centrum Naukowego**, ul. Sachjanowoj 8. Prezentuje wystawy zbiorów mineralogicznych, botanicznych, a także archeologicznych i etnograficznych.
- **Buriacki Narodowy Teatr Opery i Baletu**, ul. Lenina 51. Mieści się w jednej z najładniejszych budowli w mieście – jej wnętrza są ozdobione narodowymi ornamentami. Jest to teatr o szerokim repertuarze, znany w kraju i za granicą.
- **Buriacki Teatr Dramatyczny**, ul. Kujbysziewa 38. Słynie m.in. z arcydzieła sztuki narodowej – kurtyny z końskiego włosia wykonanej przez buriackich mistrzów.
- **Narodowy Rosyjski Dramatyczny Teatr im. Bestużewa**, ul. Tereszkowej 1. Najstarszy teatr zawodowy w Buriacji, założony na początku XX w.
- **Buriacki Narodowy Teatr Lalkowy**, ul. Lenina 46. Otwarty dla dzieci w 1966 r., wystawia spektakle oparte na motywach bajek rosyjskich i buriackich.
- **Artystyczny Teatr Młodzieżowy**, ul. Dimitrowa 2. Zajmuje niewielkie i przytulne pomieszczenie w suterenie jednego z domów mieszkalnych. Przy teatrze działa salon artystyczny, w którym można kupić prace malarzy profesjonalistów i amatorów.
- **Filharmonia**, przy pl. Sowietów; sala na 400 osób. Wykonuje utwory buriackich, rosyjskich i zagranicznych kompozytorów.

dziennie kursują **marszrutki** (począwszy od 7.00; cena biletu: 450 rub., czas podróży 3,5 godz.). Dojedziemy stąd także do Arszanu (cena biletu 800 rub.; czas podróży 8 godz.) oraz Ułan Bator (autobus nocny; cena biletu 1200 rub.; czas przejazdu 10–12 godz.).

Dworzec autobusowy Banzarowa (ul. Banzarowa; róg ul. Lenina, zaraz przy soborze Hodegetrii) zapewnia kursy do Iwołgińska (marszrutka nr 130; odjazd co godzinę; cena biletu 45 rub.).

Dworzec kolejowy zlokalizowany jest na ul. Rewolucji 1905 roku 51 (dojazd autobusem nr 10, tramwajem nr 7, pieszo z pl. Sowietów 5–10 min) i oferuje połączenia kolejowe m.in. do Czyty, Pekinu czy Ułan Bator. Z dziedzina **marszrutki** kursują m.in. do Irkucka (cena biletu 800 rub.; czas podróży

8 godz.) oraz Kabańska – odjazdy z parkingu dworca najczęściej w godzinach porannych, kiedy zapełni się cały bus.

🏠 Noclegi

Najtaniej jest w **Domu Polonii** (nie jest to schronisko, lecz dom gościnny!) przy **Stowarzyszeniu Kultury Polskiej „Nadzieja”** (prezesem jest pani Maria Iwanowa), ul. Gagarina 16a, m. 7, Buriacja, 670034 Ułan Ude; dojazd tramwajem nr 3; 📞 +7 3012 343154 do Stowarzyszenia, +7 914 845 9600 do pani Marii; 📧 spknadzieja@yahoo.com; cena 300 rub. od osoby, mile widziane jest także pozostawienie książki w języku polskim. Uwaga! Noclegi dostępne od 15 VI do 15 IX.

Kup książkę

Poleć książkę

Spis treści

NIEZBĘDNIK TURYSTY	2
ZOBACZ KONIECZNIE	4
ZAPLANUJ PODRÓŻ	9
Trasa 1. Irkuck i zachodnie wybrzeże Bajkału	9
Trasa 2. Góry Przybajkala	11
Trasa 3. W stronę Buriacji	12
Trasa 4. Skarby Buriacji	13
WYDARZENIA KULTURALNE	14
10 ZASAD ODPOWIEDZIALNEGO PODRÓŻOWANIA	16
INFORMACJE PRAKTYCZNE	17
Przed wyjazdem	17
Źródła informacji o kraju	17
Wybór czasu podróży	18
Formalności wizowo-paszportowe	19
Zabezpieczenia medyczne	22
Co zabrać?	22
Przejazd	23
Na miejscu	27
Komunikacja w regionie	27
Noclegi	31
Wyżywienie	32
Informacja turystyczna	33
Wymiana walut	33
Kontakt z krajem	34
Pomoc konsularna	34
Opieka medyczna i pomoc w nagłych wypadkach	34
Zagrożenia i niebezpieczeństwa	35
Normy zwyczajowe	35
Pamiętki	37
BAJKAŁ W PIGUŁCE	38
INFORMACJE KRAJOZNAWCZE	39
Charakterystyka geograficzna	39
Ukształtowanie terenu	39
Geologia	40
Hydrologia	41
Jezioro Bajkał	41

Przyroda	46
Flora	46
Fauna	48
Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego	52
Zagrożenia środowiska przyrodniczego okolic Bajkału	52
Ochrona przyrody	52
Rezerwat Bajkałski	54
Rezerwat Kabański	54
Rezerwat Barguziński	54
Rezerwat Bajkalsko-Leński	55
Przybajkałski Park Narodowy	55
Zabajkałski Park Narodowy	56
Tunkiński Park Narodowy	56
Historia	57
Z historii poznawania Syberii	61
Polscy zesłańcy nad Bajkałem	61
Polscy badacze Bajkału	63
Polityka i gospodarka	65
Złoża naturalne	66
Ludność	67
Społeczeństwo	67
Grupy etniczne	67
Religia	69
Szamanizm	69
Lamaizm	70
Prawosławie	70
Staroobrzędowcy	71
Mniejszości religijne	71
Kultura	71
Architektura	71
Rzemiosło	72
Strój	73
Bania	73
Język i literatura	74
Muzyka i taniec	74
Buriackie tradycje, obrzędy i święta	74
Kultura miejska	75
Tradycje kulinarne	76
Co warto zjeść i wypić	76

Kup książkę

Poleć książkę

ZWIEDZANIE PRZYBAJKALA.....79**PRZYBAJKALE POŁUDNIOWO-ZACHODNIE 81**

Irkuck.....	82
Piwowaricha.....	94
Skansen Talcy.....	94
Usole Syberyjskie.....	96
Wierszyna.....	97
Południowo-zachodnie wybrzeże Bajkału.....	97
Trasa 1. Wybrzeżem południowo-zachodnim.....	97
Zatoka Siennaja.....	98
Zatoka Piaszczysta (Buchta Piesczanaja).....	99
Bolszoje Goloustnoje.....	100
Bolszyje Koty.....	101
Listwianka.....	102

DOLINA TUNKIŃSKA I ZACHODNI**CHAMAR DABAN 105**

Dolina Tunkińska.....	108
Trasa 2. Osobliwości Doliny Tunkińskiej.....	109
Arszan.....	110
Wulkan Czerskiego.....	112
Jeziora Kojmorskie.....	112
Tunka.....	112
Trasa 3. W górę Irkutu.....	114
Żemczug.....	115
Kyren.....	115
Mondy.....	115
Trasa 4. Święta góra Buriatów.....	116
Trasa 5. Przez Tunkińskie Golce do Rezerwatu Szumackiego.....	117
Nilowa Pustelnia.....	118
Burchan-Babaj.....	119
Chojto-Goł.....	119
Rezerwat Szumacki.....	119
Trasa 6. Wodnym szlakiem z Sajanów do Irkucka.....	119
Góry Chamar Daban.....	120
Trasa 7. „Polskie” góry.....	121
Śludianka.....	121
Trasa 8. Wycieczka na Pik Poróżysty.....	125

PRZYBAJKALE POŁUDNIOWO-WSCHODNIE... 127

Rezerwat Bajkalski.....	128
Trasa 9. Jezioro Czarne.....	129
Ufan Ude.....	130
Muzeum Etnograficzne Kultury i Życia Narodów Zabajkala.....	135
Wsie starowierców.....	135
Rezerwat Kabański – delta Selengi.....	135
Posolskoje.....	137
Iwołgińsk.....	137

Bujan-Tugad.....	138
Gusinoje Ozjero.....	138
Kiachta.....	139

PRZYBAJKALE PÓŁNOCNE 143

Wyspa Olchon.....	144
Zatoka Zagli.....	146
Jezioro Nurskoje.....	146
Półwysep Kobyla Głowa.....	146
Przylądek Chorgoj.....	148
Przylądek Szara-Szułun.....	148
Półwysep Szebjetskij.....	148
Jezioro Chanchoj.....	148
Dolina Idiba.....	148
Jezioro Szara-Nur.....	148
Chuzyr.....	148
Charancy.....	150
Zatoka Piesczanaja.....	151
Przylądek Choboj.....	151
Przylądek Szunte-Liewyj.....	151
Góra Żima.....	151
Uzury.....	152

Zabajkalski Park Narodowy, Półwysep Święty Nos

Trasa 10. Półwysep Święty Nos.....	153
Ust’-Barguzin.....	153
Glinka.....	156
Kurbulik.....	156
Zatoka Żmijowa.....	157
Katuń i Monachowo.....	157

Góry Bajkalskie..... 158

Wycieczki w Górach Bajkalskich.....	159
Siewierobajkalsk.....	160
Niżnieangarsk.....	161
Akokan.....	161
Goudżekit i Kunerma.....	161
Bajkalskoje.....	162

Góry Barguzińskie..... 162

Wycieczki w Górach Barguzińskich.....	163
Dawsza.....	164
Dolina Siedmiu Jezior.....	165

Trasa 11. „Droga w kierunku czystego Bajkału”.... 165

SŁOWNICZEK POLSKO-ROSYJSKI.....	167
MINIROZMÓWKI POLSKO-BURIACKIE.....	175
WAŻNIEJSZA WYKORZYSTANA LITERATURA.....	176
AUTORZY PRZEWODNIKA.....	177
SPIS TREŚCI.....	178
SPIS MAP I PLANÓW MIAST.....	180
SPIS RAMEK.....	181
INDEKS.....	183
LEGENDA.....	190

Autorzy przewodnika: Maja Walczak-Kowalska, Wojciech Kowalski

Dziękujemy też autorom uzupełnień, uwag i relacji, które pozwoliły wzbogacić poprzednie oraz niniejsze wydania przewodnika: Robertowi Dejtrowskiemu, Marcelowi Kwaśniakowi, Karolinie Kwiecień, Mateuszowi Olszowemu, Stanisławowi Pagaczowi, Julii Witczuk, Włodzimierzowi Witczukowi, Łukaszowi Wordliczkowi, Marcinowi Zalewskiemu, Dominice Zarębie i Maciejowi Żemojtelowi

Aktualizacja: Mateusz Olszowy

Redaktor prowadzący: Maciej Żemojtel

Redakcja: Gabriela Niemiec (tekst), Krzysztof Bzowski (mapy)

Opracowanie kartograficzne: Jan Leja

Źródło pochodzenia danych kartograficznych:

© OpenStreetMap contributors; www.opendatacommons.org/licenses/odbl

Zdjęcie na okładce: © pranodhm | Depositphotos.com

Opieka techniczna: Katarzyna Leja

Skład: Jan Szczurek

Projekt okładki: hotmedia Jan Paluch

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Wszystkie znaki występujące w tekście są zastrzeżonymi znakami firmowymi bądź towarowymi ich właścicieli. Autorzy oraz wydawnictwo Helion dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autorzy oraz wydawnictwo Helion nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Wydawnictwo Helion

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel.: 32 2309863

e-mail: redakcja@bezdroza.pl

księgarnia internetowa: <http://bezdroza.pl>

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres:

<http://bezdroza.pl/user/opinie/?bebaj5>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Wydanie V

ISBN: 978-83-283-4055-8

Copyright © Helion, 2018

PROGRAM PARTNERSKI

GRUPY WYDAWNICZEJ HELION

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW
w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

Lubisz podróżować samodzielnie? Chciałbyś poznać historię, kulturę i przyrodnicze atrakcje odwiedzanych krajów, regionów i miast? Seria **Bezdroża Classic** powstała z myślą o Tobie! Ten przewodnik pomoże Ci zaplanować wyjazd, stanie się Twoim wiernym towarzyszem podróży i zapewni pasjonującą lekturę także po powrocie!

W przewodniku:

- » niezbędne informacje praktyczne i krajoznawcze
- » szczegółowe opisy regionów, miejscowości, zabytków i obiektów przyrodniczych
- » kalendarium wydarzeń kulturalnych
- » liczne ciekawostki
- » przydatny słowniczek

21 map i planów

77 ramek z ciekawostkami

4 trasy zwiedzania regionu

zobacz koniecznie

niezbędnik turysty

przejrzysty układ

mapy z oznaczeniem atrakcji

polonika

 Księgarnia internetowa:
<http://bezdroza.pl>

 Zamówienia telefoniczne:
0 801 339900
 0 601 339900

» <http://bezdroza.pl/promocje>
Przewodniki najchętniej czytane:
» <http://bezdroza.pl/bestsellery>
Zamów informator podróżniczy:
» <http://bezdroza.pl/newsletter>

Helion SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 230 98 63
e-mail: bezdroza@bezdroza.pl
<http://bezdroza.pl>

ISBN 978-83-283-4055-8

9 788328 340558 >

Cena 34,90 zł